

Motion till riksdagen 2021/22:3217

av **Per Schöldberg m.fl. (C)**

Konstitutionella frågor

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en grundlagsöversyn vad gäller rätten till domstolsprövning av grundlagsfästa fri- och rättigheter, äganderätten, diskrimineringsförbudet, minoritetsfrågor och minoritetsspråk samt konstruktivt misstroendevotum och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om vikten av att regeringen i propositioner som introducerar extraordinär lagstiftning noga redogör för överväganden om effekter och konsekvenser när det gäller begränsningar i grundlagsskyddade fri- och rättigheter och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att i ljuset av de erfarenheter som tillkommit vid hanteringen av coronapandemin utreda frågan om införande av krislagstiftning och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om förändring av valsedelssystemet och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om demokratisk delaktighet och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om behovet av en kontaktyta för dialog för ökad förståelse för Sveriges folkrättsliga ansvar för urfolket samerna och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att tilldela Forum för levande historia uppdraget att beskriva och informera om hur Sverige behandlat samer, tornedalingar, lantalaiset och kväner, judar, romer och sverigefinnar med bl.a. rasbiologi, skallmätningar, tvångsflyttningar, nomadskolor, arbetsstugor och assimilering och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om repatriering av samiska kvarlevor och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över möjligheterna till språkcentrum samt resursbibliotek för meänkieli och tillkännager detta för regeringen.

10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att älvdalskan bör erkännas som minoritets- eller landsdelsspråk i Sverige enligt Europarådets fördrag och tillkännager detta för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om civilsamhällets betydelse för att vårda, värna och utveckla de nationella minoriteterna och minoritetsspråken och vikten av goda förutsättningar för det och tillkännager detta för regeringen.

Ett samhälle byggt underifrån

För Centerpartiet utgår samhällsbygget från den enskilda människan. Det individen inte klarar av ensam löser man gemensamt i familjen, byalaget, arbetslaget eller andra grupper av människor. På samma sätt fungerar det politiska beslutsfattandet; beslut som måste fattas på högre nivå än i kommunen hanteras på närmast möjliga högre nivå i det demokratiska systemet.

Länsstyrelserna är i grunden statens närvaro på regional nivå. Länsstyrelserna är 21 fristående myndigheter med ett brett uppdrag, vilket gör det till en särskild utmaning för regeringen att styra dem. Det har under lång tid påtalats att länsstyrelserna inte ges bästa möjliga förutsättningar för att bedriva sin verksamhet. Centerpartiet vill att en riktig decentralisering och regionalisering genomförs, som bygger på att funktion, ansvar och finansiering flyttas från central nivå till regioner med valda församlingar. Regionerna ska vara funktionella regioner som innebär bättre möjligheter till utveckling och jobb i hela landet.

Riksrevisionens granskning av regeringens styrning av länsstyrelserna ("Vanans makt – regeringens styrning av länsstyrelserna", RiR 2019:2) påvisar också att regeringen inte har ett tillräckligt utvecklat helhetsperspektiv på styrningen av länsstyrelserna, vilket har gjort styrningen sektoriserad, detaljerad och otydlig. Det har bland annat lett till att länsstyrelserna har svårt att avläsa regeringens intentioner och planera sin verksamhet. Granskningen visar också att regeringen i flera avseenden styr länsstyrelserna som en helhet, som om de vore endast en myndighet istället för flera, vilket enligt Riksrevisionen lett till att roller och ansvarsförhållanden inom länsstyrelsekollektivet blivit mindre tydliga. Riksrevisionens bedömning är att regeringens sätt att styra länsstyrelserna begränsar deras möjligheter att bedriva en långsiktig och hållbar verksamhet.

Statens roll och uppgift

Frihet och värdighet

Alla människors lika värde är grunden för Centerpartiets politik och det är för oss självklart att statens främsta uppgift är att garantera alla människors grundläggande fri- och rättigheter. Av 1 kap. 2 § regeringsformen framgår också att den offentliga makten ska utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet. Detta är en självklarhet i det demokratiska Sverige. Frihet i Centerpartiets mening är inte förunnat de få och de privilegierade. Alla människor,

oavsett bakgrund, hudfärg, ålder, kön eller härkomst, ska ges möjlighet att utöka sina livschanser och känna frihet. Därför är det viktigt att lyssna när vi uppmärksammas på att många av våra medmänniskors frihet och värdighet begränsas av rasism, anti-semitism, antiziganism, islamofobi och diskriminering.

Under 2020 genomfördes omfattande protester mot polisvåldet och rasismen i USA. Black lives matter-rörelsen har hittat sina uttryck såväl i USA som globalt, men det är tydligt att världen har en lång väg kvar till jämlikhet, förståelse och tolerans. Även i Sverige har Black lives matter-rörelsen protesterat, manifesterat och agerat mot den rasism som finns i det svenska samhället. Statistiken talar också sitt tydliga språk; t.ex. visar en rapport från Länsstyrelsen i Stockholm på stora skillnader mellan afrosvenskar och den övriga befolkningen inom alla undersökta områden såsom arbetslöshet, lön och disponibel inkomst samt möjlighet att göra karriär och uppnå chefspositioner i förhållande till utbildningsnivå. Av Brås statistik framgår också att hatbrott med främlingsfientliga/rasistiska, antisemitiska och islamofoba motiv konsekvent har ökat sedan 2013 (2018 års rapport).

Vi kan inte ha ett samhälle där så många människors liv begränsas av fördomar och diskriminering. Centerpartiet står upp för varje enskild människas rätt till frihet och möjlighet att göra det mesta av sin förmåga och sina drömmar utan att bli begränsad av fördomar, oavsett vad dessa grundar sig i och vem som uttrycker dem. Staten ska underlätta, inte hindra, människors möjligheter att använda det mesta möjliga av sin förmåga. För att uppnå detta måste statens institutioner säkra rättsordningen och spelreglerna i samhället, alltmedan de utgår från den grundläggande värderingen om människors lika värde, frihet och värdighet och arbetar aktivt mot diskriminering. Staten ska skydda och lyfta upp de svagaste och mest utsatta, skapa goda livschanser för alla genom likvärdig och jämställd utbildning, vård och omsorg och erbjuda en grundläggande ekonomisk trygghet i livets olika skeden.

Erfarenheten visar dock att offentliga institutioner och myndigheter med tiden tenderar att skapa behov av mer makt och för mycket fokus på den egna organisationen med följderna att den offentliga makten växer på bekostnad av människors självbestämmande. Detta sätter käppar i hjulet för enskilda människors initiativ, drivkrafter och entreprenörskap och brister i respekten för människors integritet. I värsta fall leder det till att makt centraliseras och flyttas allt längre bort från individen, något som försvårar och förskjuter såväl ansvarsutkrävande som engagemang.

Mänskliga rättigheter

Regeringen har tillsatt en särskild utredare som ska förbereda och genomföra bildandet av ett nationellt institut för mänskliga rättigheter med uppdrag att främja säkerställandet av de mänskliga rättigheterna i Sverige. Utredaren ska föreslå och vidta de åtgärder som krävs för att myndigheten ska kunna inrättas den 1 januari 2022. Institutet ska följa, undersöka och rapportera om hur de mänskliga rättigheterna respekteras och genomförs, lämna förslag till regeringen om nödvändiga åtgärder för att säkerställa de mänskliga rättigheterna, ha kontakter med internationella organisationer och i övrigt delta i internationellt samarbete, främja utbildning, forskning och kompetensutveckling samt främja information och ökad medvetenhet om de mänskliga rättigheterna. Utöver detta ska det också kunna föreslå att Sverige utvidgar sina folkrättsliga åtaganden på de mänskliga rättigheternas område. Centerpartiet ifrågasätter inte att arbetet med att utveckla de mänskliga rättigheternas ställning behöver förstärkas men anser en sådan

myndighet måste ha ett genomarbetat och precist uppdrag som med tydlighet redogör för såväl syftet med som avgränsningen av de uppgifter och den roll som myndigheten avses att fullgöra. Annars riskerar myndigheten att bli ett kraftfullt slag i luften istället för ett konkret tillskott. En ny myndighet måste med nödvändighet kunna tillföra något nytt, på ett effektivt och resurssmart sätt. För Centerpartiet är det av avgörande betydelse att staten fokuserar på sin uppgift, så effektivt och rättssäkert som möjligt. Av detta följer en skyldighet att undvika överreglering, överadministrering och överbeskattning. Staten är till för individen och civilsamhället, inte tvärtom.

Grundlagsskyddade fri- och rättigheter

På grund av såväl statens våldsmonopol som dess stora inflytande på människors liv genom lagstiftning och välfärd måste makten också vara föremål för noggrann kontroll och tillsyn. I detta sammanhang är de konstitutionella fri- och rättigheterna medborgarnas viktigaste verktyg; en stark rättighetslagstiftning sprungen ur ett tydligt samhällskontrakt med utkrävbara rättigheter där såväl politiska som juridiska beslut kan överprövas. Så ser ett starkt försvar för medborgerliga och mänskliga fri- och rättigheter ut. En författningsdomstol bör därmed vara ett naturligt inslag i ett samhälle som värnar enskilda människors frihet. För oss är de grundlagsskyddade fri- och rättigheterna självklara och ska garanteras. Opinionsfriheterna, såsom bl.a. yttrande-, tryck- och meddelarfriheterna, är dessutom centrala i en demokratisk rättsstat eftersom de säkerställer att makten kan granskas på ett oberoende sätt och att granskningen blir offentlig och tillgänglig för allmänheten.

Europakonventionen har varit svensk lag sedan 1995. De fri- och rättigheter som följer av konventionen får enligt artikel 6 konkret tillämpning i enskilda fall genom att enskilda kan rättigheterna direkt i domstol. Den svenska rättighetskatalogen, som finns i 2 kap. regeringsformen (RF), ger i huvudsak uttryck för samma eller likartade fri- och rättigheter. Regeringsformens konstruktion och systematik har dock mer haft karaktären av en instruktion till lagstiftaren, snarare än praktiskt användbara verktyg för människor vars fri- och rättigheter överträtts. Av den anledningen finns det heller inte någon uttrycklig rätt till domstolsprövning av de grundlagsskyddade fri- och rättigheterna i regeringsformen. Regleringar om rätten till domstolsprövning finns istället i vanliga lagar och förordningar. I förarbetena till 2010 års grundlagsreform framhölls visserligen vikten av att rättigheterna kan användas praktiskt i domstolar, vilket nu också sker i högre grad än tidigare. Detta är dock inte tillräckligt för att rättigheterna i 2 kap. regeringsformen ska ha samma konkreta relevans, eller vara så tillgängliga och utkrävbara, som de fri- och rättigheter som Europakonventionen stipulerar.

Centerpartiet anser att de grundlagsfästa fri- och rättigheter som kommer till uttryck i regeringsformen ska ha samma skydd som de som finns i Europakonventionen. Dels är det rimligt att rättighetsskyddet i regeringsformen och Europakonventionen åtnjuter samma nivå av skydd och praktiska tillgänglighet, dels finns det också rättigheter i vår grundlag som inte omfattas av Europakonventionen. Vi anser därför att det i regeringsformen bör införas en uttrycklig rätt till domstolsprövning av de grundlagsskyddade fri- och rättigheterna.

All lagstiftning som innebär en inskränkning av grundlagsskyddade fri- och rättigheter måste också noggrant granskas och övervägas. Sådana begränsningar får aldrig hanteras nonchalant eller på slentrian; för att kontrollmekanismerna ska fungera måste lagstiftningens beredning alltid hanteras nogsamt och med stor respekt. Exempel

på brister i det hänseendet finns att hämta från införandet, och senare även från förlängningen, av lagen om särskilda begränsningar för att förhindra spridning av sjukdomen covid-19 (covid-19-lagen). Lagen möjliggör omfattande ingrepp i några av våra mest fundamentala fri- och rättigheter såsom mötes- och demonstrationsfriheterna, föreningsfriheten och – inte minst – religionsfriheten. Trots detta saknar båda lagförslagen en analys och diskussion av dessa frågor. Regeringens slapphänta hantering, utvärdering och analys av lagstiftningens fri- och rättighetsbegränsningar kan inte tillåtas att sätta en ny standard. Även vid temporära begränsningar av grundlagsskyddade fri- och rättigheter krävs en noggrann genomgång och redovisade överväganden om begränsningarnas effekter och konsekvenser.

Centerpartiet vill, mot bakgrund av detta, framhålla vikten av att regeringen vid introduktion av extraordinär lagstiftning tydligt redogör för dess överväganden om effekter och konsekvenser för begränsningar i grundlagsskyddade fri- och rättigheter.

Den grundlagsskyddade privata äganderätten är av fundamental betydelse för vår demokrati och ekonomi. Det som ägs privat blir typiskt sett bättre förvaltad än det som ägs av det allmänna. Äganderätten är också en förutsättning för ekonomisk utveckling och marknadsekonomi samt för en långsiktig och hållbar utveckling. Den är också av synnerlig betydelse för de gröna näringarna, som i sin tur är centrala för svensk ekonomi. Den inhemska produktionen av såväl mat som skogsråvaror behöver öka för att minska den nationella sårbarheten i kristider – en verklighet som blivit smärtsamt tydlig under coronakrisen. För att en sådan utveckling ska kunna bedrivas på ett hållbart sätt är egendomsskyddet avgörande. Under senare år har dock äganderätten alltför ofta kringkurits i naturvårdssammanhang, trots den självklara utgångspunkten i rätten att få bruka sin egen mark. Områden med höga naturvärden har slentrianmässigt helt undantagits från aktivt skogsbruk, och många skogsägare har fått sin äganderätt kraftigt inskränkt när stora områden pekats ut som bevarandevärda, och därmed fredade från brukande, utan att markägarna haft någon rätt till ersättning. Centerpartiet har länge drivit frågan om att stärka äganderätten, inte minst vad gäller de gröna näringarna, och har varit avgörande för att både den s.k. skogsutredningen (Stärkt äganderätt, flexibla skyddsformer och naturvård i skogen, SOU 2020:73) och artskyddsutredningen (Skydd av arter – vårt gemensamma ansvar, SOU 2021:51) kommit till stånd. I ljuset av detta är det också positivt att domstolarna i ett flertal vägledande rättsfall under senare år bekräftat äganderättens grundläggande och starka ställning i svensk rättsordning.

Mot bakgrund av detta anser Centerpartiet att det konstitutionella egendomsskyddet måste stärkas. I 2 kap. RF finns det utförliga regleringar till skydd för hur en rad fri- och rättigheter får inskränkas, och av vilka skäl. Utöver dessa uppställs också krav på bl.a. proportionalitet och tydlighet. Några sådana uttryckliga begränsningar finns emellertid inte för inskränkningar i den grundlagsstadgade äganderätten. För att kunna inskränka äganderätten krävs enligt 2 kap. 15 § RF att det sker för att tillgodose *angelägna allmänna intressen*. Uttrycket anknyter också till vad som gäller i fråga om egendomsskyddet enligt Europakonventionen. Vad som utgör ett angeläget allmänt intresse i lagstiftningshänseende är dock i viss utsträckning alltid föremål för en politisk värdering. Vid beredandet av enskilda myndighetsbeslut är detta en svår avvägning att hantera, med stor risk för övertramp – något som nyligen visat sig inom bland annat skogsnäringen. Det är tydligt att det bristfälliga konstitutionella skyddet för äganderätten måste åtgärdas. Centerpartiet anser därför att det i regeringsformens 2 kap. bör införas ett uttryckligt proportionalitetskrav vid ingrepp i äganderätten.

Av 1 kap. 2 § RF framgår att den offentliga makten ska utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet. Diskrimineringsförbudet är på så sätt en naturlig följd av principen om alla människors lika värde. Vi ser dock i allt större utsträckning exempel på hur denna princip undermineras och motarbetas runt om i världen och Europa när reaktionära och populistiska krafter växer i styrka. Det är därför viktigt att vi gör allt vi kan för att skydda de grupper i samhället som är som mest utsatta, och som riskerar allra mest om skyddet för deras rättigheter skulle försämrats. Här skulle en utökning av det konstitutionella diskrimineringsförbudet kunna stå som garant mot en nedmontering av det skydd som ett robust diskrimineringsförbud utgör. Vi tycker därför att det är en omvänd ordning att de diskrimineringsgrunder som anges i diskrimineringslagen är mer omfattande än de som kommer till uttryck i det grundlagsskyddade diskrimineringsförbudet. Det handlar i förlängningen om våra medmänniskors rätt att existera.

Enligt diskrimineringsförbudet i 2 kap. 12 och 13 §§ RF får inte en lag eller annan föreskrift innebära att någon missgynnas med hänsyn till etniskt ursprung, hudfärg eller annat liknande förhållande, sexuell läggning eller kön. Centerpartiet anser att regeringsformens diskrimineringsförbud bör utökas för att motsvara de diskrimineringsgrunder som anges i diskrimineringslagen. Det innebär att även könsöverskridande identitet eller uttryck, funktionsnedsättning och ålder bör innefattas i grundlagsskyddet.

Krislagstiftning

Under pandemin har det återigen blivit tydligt att befintlig lagstiftning inte alltid är ändamålsenlig eller tillräcklig vid större kriser; i vissa fall till och med förhindras effektiv krishantering. Myndigheter saknar möjlighet att genomföra det som behövs eller tvingas bryta mot lagar och regler. Förberedelser är A och O i effektiv krishantering; det möjliggör övning och planering av hur man ska agera, istället för att behöva uppfinna hjulet under den aktiva krishanteringen. Brist på förberedelse leder till förseningar och mindre effektiva insatser, ett resursslöseri som det ofta inte finns utrymme för under en pågående kris. Det är också uppenbart att så har varit fallet under den inledande coronakrisen, men det hade inte behövt vara så – liknande erfarenheter och slutsatser fanns också från flyktinghösten 2015. En etablerad krislagstiftning som tillgodoser behovet av en gedigen författningsberedskap är också en garant för att grundlagsskyddade fri- och rättigheter inte begränsas i större omfattning än nödvändigt i krissituationer.

Den svenska konstitutionella krisberedskapen är i nuläget begränsad till förstärkt lagstiftning för höjd beredskap vid krig och krigsfara; reglerna i 13 kap. RF om krig och krigsfara medger handlingsutrymme för de högsta statsorganen att i krig, krigsfara och ”sådana utomordentliga förhållanden som är föranledda av krig eller krigsfara” vidta de åtgärder som situationen kräver. Någon motsvarande ordning finns dock inte för stora påfrestningar på samhället i fredstid. Inte heller finns det någon liknande ändamålsenligt sammanhållen eller samordnad ordning för det svenska förvaltningssystemet eller för lokala och regionala folkvalda församlingar.

2008 års grundlagsutredning föreslog i sitt betänkande att det i regeringsformen borde föras in särskilda regler om hur civila kriser ska kunna hanteras (SOU 2008:125 s. 521 f.). Behovet av sådan lagstiftning har bland annat påtalats av Tsunamikommisionen (se SOU 2005:125 s. 308) och nyligen även av konstitutionsutskottet (se 2019/20:KU8y Tillfälliga bemyndiganden i smittskyddslagen med anledning av det

virus som orsakar covid-19). Förslaget i 2008 års grundlagsutredning innebar bland annat en utvidgad normgivningsmakt för regeringen i vissa civila kriser, men detta utelämnades ur propositionen på grund av omfattande kritik. Ett alternativ skulle kunna vara en utveckling av den nuvarande s.k. författningsberedskapen på ett sätt som inte inbegriper en ändring av regeringsformens kompetensfördelning mellan riksdag och regering, men en sådan ordning förutsätter att det i större utsträckning går att förutse vilka åtgärder som kan bli nödvändiga. Oavsett vilken väg man väljer är det tydligt att frågan är komplex och att en fortsatt utredning förutsätter grundliga och noggranna överväganden i ljuset av de erfarenheter som tillkommit vid hanteringen av den nu pågående pandemin.

Inför valet 2018 föreslog Centerpartiet, tillsammans med allianspartierna, att möjligheterna för en lagstiftning för civila kriser borde utredas. Sedan dess har vi vidhållit denna ställning i bl.a. kommittémotioner. Centerpartiet vill nu åter lyfta frågan om införandet av krislagstiftning.

Demokratins utmaningar och möjligheter

Demokrati är förutsättningen för ett öppet, fritt och väl fungerande samhälle. Under några dramatiska veckor i november och december 1918 fattade riksdagen beslut om allmän och lika rösträtt. Reformen, som var resultatet av en lång kamp och intensivt påverkansarbete framförallt från kvinnorörelsen, innebar genombrottet för vår moderna demokrati. Sveriges riksdag, regeringen, Kungliga biblioteket och Riksbankens jubileumsfond är några av de institutioner som uppmärksammar och firar demokratin under åren 2018–2022. Målet med jubileet är att öka kunskapen om demokratins historia, innebörd och betydelse och att upplysa om processen för demokratiseringen och riksdagens avgörande roll. Syftet är också att väcka engagemang för demokratins och politikens betydelse i nutid och framtid.

Hundra år senare är den svenska demokratin i grunden välfungerande och väl värd att försvara. Demokrati, rättsstatens principer, mänskliga rättigheter och minoriteters rätt till skydd kan dock aldrig tas för givna. Dessa värden och värderingar och den världsordning de vilar på är inte en gång för alla givna utan utmanas, ifrågasätts och hotas. På flera håll i världen motarbetas och försvagas demokratin av auktoritära regimer såväl långt borta som i alltfler europeiska länder och till och med här i Sverige.

För Centerpartiet är utgångspunkten att den svenska demokratin ständigt måste försvaras. Den måste också kontinuerligt utvecklas och anpassas till en föränderlig värld. Skyddet för demokratin behöver därför stärkas i olika avseenden. Vi menar bland annat att det bör prövas om en regel bör införas i grundlagen som gör att demokratin inte kan upphävas.

Efter riksdagsvalet 2018 tog det 134 dagar innan en ny regering kunde bildas. Under sommaren 2021 uppstod en regeringskris efter att riksdagen röstat ned statsminister Stefan Löfvens regering, som sedan åter tillträdde efter någon vecka, om än vingklippt efter att det pågående budgetsamarbetet fallit. Trots att regeringsformen syftar till att underlätta för minoritetsregeringar har det under det senaste decenniet blivit allt svårare för minoritetsregeringar att såväl tillträda som att styra riket. Det parlamentariska läget ser helt annorlunda ut nu, med fler partier och svagare samarbeten än vid regeringsformens tillkomst. Regeringskriser där riksdagen faller en regering som sedan kort

därefter återtillträder bidrar till att spä på politikerföraktet och skapar en bild av politiker som ägnar sig mer åt spel än åt politik. Det tar också energi och fokus från det politiska arbetet, såväl för riksdag som för regering. Centerpartiet anser därför att det i regeringsformen bör införas en regel om konstruktivt misstroendevotum som förhindrar riksdagsmajoriteter från att rösta bort en sittande regering utan att vara överens om något eget, gemensamt program för att ta över makten.

Författningsdomstol

Den svenska konstitutionella ordningen vilar på normhierarki och myndigheters och domstolars skyldighet att åsidosätta föreskrifter som står i strid med en grundlag eller annan överordnad författning (prövning i efterhand), tillsammans med den prövning som sker genom Lagrådets granskning av lagförslag (förhandsprövning). Normprövning innebär, rent konkret, att föreskrifter på en lägre nivå (lagar, förordningar och myndighetsföreskrifter) prövas mot en föreskrift på en högre nivå (oftast en grundlag men det kan också vara en vanlig lag eller förordning). I en konflikt mellan två föreskrifter är det den lägre föreskriften som åsidosätts.

Den svenska ordningen har dock inget instrument för att generellt ogiltigförklara lagstiftning som står i strid med en grundlag utan är begränsad till att tillämpande domstol eller myndighet avstår tillämpning i det enskilda fallet. Det är därför heller inte möjligt att väcka talan i en domstol om att en lag är grundlagsstridig; en sådan prövning kan bara ske i samband med en prövning i sak (s.k. konkret normprövning). I detta hänseende skiljer vi oss från många andra europeiska länder såsom Tyskland, Frankrike och Österrike där prövning kan ske utan att vara direkt kopplad till en sakprövning i ett enskilt fall. En sådan ordning har fördelen att enskilda slipper driva långa, komplicerade och dyra processer i domstol men självklart framförallt att många övertramp av enskildas fri- och rättigheter på så sätt kan förhindras. Vi har länge drivit frågan om inrättande av en författningsdomstol som en del av en stärkt lagprövning, där medborgare som fått sina grundläggande fri- och rättigheter kränkta kan få sina röster hörda och sina fall prövade.

Flera statliga utredningar har bedömt att en författningsdomstol skulle vara främmande för svensk rättstradition, som så tydligt utgår från den parlamentaristiska grundprincipen om riksdagen som folkets yttersta företrädare och grundlagsuttolkare. Utifrån senare års såväl konstitutionella som politiska utveckling med såväl större lagteknisk komplexitet som inslag av mer konstitutionalism är en sådan slutsats inte längre lika självklar. Vi anser att en författningsdomstol bör införas som en del av en stärkt normprövning för att ytterligare befästa såväl demokratins fundamentala värden som de grundlagsskyddade fri- och rättigheternas ställning. Formen för en sådan författningsdomstol behöver utredas; ett införande skulle kunna innebära att en helt ny domstol inrättas, men den skulle också t.ex. kunna utgöras av en särskild sammansättning av Högsta förvaltningsdomstolen och Högsta domstolen i gemensam sats.

Skydda demokratin

Utöver införandet av en författningsdomstol visar senare års utveckling att vi behöver göra mer för att vår demokrati ska bli starkare och mer robust. Till exempel är ordningen för hur vår grundlag kan ändras ett område där den svenska ordningen sticker ut

i ett internationellt perspektiv för sitt svaga skydd. Formerna för beslut om grundlagsändringar regleras i 8 kap. 14 § regeringsformen och innebär att en grundlagsändring endast kräver två separata riksdagsbeslut med ett riksdagsval emellan. Det är i princip möjligt att ett av dessa val kan vara ett extra val. Detta innebär att en grundlagsändring skulle kunna drivas igenom på relativt kort tid utan tillräckligt utrymme för den nödvändiga debatt och folkliga förankring som bör föregå en ändring av grundlag. Centerpartiet har därför varit pådrivande för 2020 års parlamentariska grundlagsutredning, Förstärkt skydd för demokratin och domstolarnas oberoende (dir. 2020:11), som bl.a. ska utreda om formerna för ändring av grundlag behöver ändras, hur domstolarnas och enskilda domares oberoende kan stärkas, möjligheten för Högsta förvaltningsdomstolen och Högsta domstolen att sammanträda i särskild (gemensam) sammansättning samt Domstolsverkets organisation, styrning och roll.

Valfrågor

Allmänna, hemliga och fria val är den självklara grunden för en demokrati värd namnet. Att medborgare och invånare kan välja – och välja bort – företrädare till de folkvalda församlingarna genom allmänna val är demokratins yttersta och ultimata uttryck. Utan ett välfungerande och tillförlitligt valsysteem sätts demokratins själva fundament ur balans. De röstande ska kunna lita på att deras röst verkligen räknas och att valresultaten är korrekta, men de ska också kunna vara säkra på att valhemligheten är tryggad. Ett valsysteem som saknar legitimitet kan snabbt leda till en nedmontering av det demokratiska systemet. Valsystemet behöver kontinuerligt värnas och stärkas. Centerpartiet var därför pådrivande för tillsättandet av den parlamentariskt sammansatta kommittén med uppdrag att göra en översyn av och överväga förändringar i delar av valsystemet (Stärkt skydd mot manipulationer av valsystemet, dir. 2020:30). Denna översyn ska bl.a. se över behovet av samordning av säkerhetsfrågor, granska skyddet mot otillbörlig påverkan i samband med röstningen, utvärdera reformen med avskärmningar av valsedelställ och föreslå åtgärder för att förbättra tillgängligheten till röstningsförfarandet.

Behov av översyn av valsedelssystemet

Till 2018 års val trycktes enligt Valmyndigheten ca 673 miljoner valsedlar, vilket motsvarar ca 83 valsedlar per röstberättigad. Den totala kostnaden för inköp av valsedelspapper, tryckning och emballage av valsedlar uppgick till drygt 28 miljoner kronor exklusive kostnader för frakt. Lägg därtill en betydande miljöpåverkan i form av transporter, pappersförbrukning samt destruktion och återvinning. De valsedlar som inte används vid valet kastas/återvinns.

Dagens valsedelssystem kan upplevas svåröverskådligt av många väljare. Det har heller inte blivit lättare varken för väljare eller valförrättare med de skärpta kraven de senaste åren på en avskärmd plats där valsedlar kan läggas ut.

Valmyndigheten har bl.a. i erfarenhetsrapporter efter de senaste tre allmänna valen, hittills förgäves, lyft behovet av en översyn av valsedelssystemet. Valmyndigheten anser att behovet av ett nytt valsedelssystem är både stort och brådskande. Den menar att ett nytt valsedelssystem, både på totalen och vad gäller olika typer av valsedlar, skulle ta bort ett antal av de största sårbarheterna i valsysteem. Myndigheten menar i

sin erfarenhetsrapport efter 2018 års val att nuvarande system ”orsakar problem som undergräver förtroendet för valet som helhet” och att en förändring av valsedelssystemet är den enskilt viktigaste förbättringsåtgärden när det gäller svenska val.

Även den internationella valobservationsinsatsen vid 2018 års val från OSCE:s kontor för demokratiska institutioner och mänskliga rättigheter (ODIHR) har försökt uppmärksamma behovet av en översyn. Senast har Riksrevisionen i sin granskning av valförfarandet bedömt att med ett annat system för valsedlar skulle sannolikt inte varken avskärmning av valsedelsställ behövas eller problem med köer, svårigheter att hålla ordning bland valsedlar och förhindra sabotage av olika slag samt behov av större lokaler och fler röstmottagare uppstå. Riksrevisionens bedömning är att ett sätt att avhjälpa dessa problem skulle kunna vara att ersätta nuvarande valsedelssystem med ett system som kräver färre valsedlar.

Valmyndigheten lyfter fram ett valsedelssystem med neutrala valsedlar, dvs. valsedlar utan varken förtryckt partibeteckning eller förtryckta kandidater, där väljaren själv på anvisad plats fyller i en siffra för ett parti och en eventuell personröst som motsvarar partier och kandidater som ställer upp i valet enligt en skriftlig förteckning. Ett sådant system används idag i bl.a. Finland.

Ett system med neutrala valsedlar har många fördelar. Valmyndigheten pekar på att det skulle lösa problemet med bevarande av valhemligheten vid valsedelsställen och minska otydligheten kring utläggning av valsedlar. Det skulle också kunna leda till att röstningsprocessen blir enklare och likadan oavsett var och när väljaren röstar samt att partierna oavsett storlek kan få tydligare och mer lika förutsättningar. Det skulle förbättra beredskapen för extra val och genomförande av omval eftersom tryckning och distribution av valsedlar är tidskrävande moment. Färre valsedlar och möjlighet att återanvända redan tryckta valsedlar skulle också minska kostnaderna och miljöpåverkan.

Även om vallagen regelbundet setts över i olika delar har inte frågan om valsedelssystemet utretts sedan 2003 års vallagskommitté. Frågan om ett förändrat valsedelssystem har behandlats av konstitutionsutskottet i stort sett årligen sedan 1998. När frågan senast behandlades i 2003 års vallagskommitté avfärdades frågan i en sju rader lång motivering. Den betonade att det kanske skulle medföra praktiska problem och att gemensamma valsedlar inte heller skulle ge några vinster i praktiskt hänseende. Även argument som att även små förändringar av bestämmelserna om röstning och val kan skapa osäkerhet bland väljarna med minskat valdeltagande som följd och att gemensamma valsedlar skulle kunna bli svåröverskådliga fördes fram. Mot bakgrund av bl.a. dagens mångfald av, och maskineri med, valsedlar anser Centerpartiet att det är hög tid att ifrågasätta och pröva giltigheten i den gällande ordningen.

Valmyndighetens förslag om att se över valsedelssystemet i sin helhet med sikte på ett förenklat, förbättrat och mindre sårbart system, där användningen av neutrala valsedlar och ett system med tryck av en valsedel per val och person särskilt övervägs, ligger i tiden och förtjänar att diskuteras på allvar. I en föränderlig värld måste vi kontinuerligt utveckla och anpassa oss och vår demokrati.

Centerpartiet vill därför utreda hur ett förändrat, förbättrat och förstärkt valsedelssystem ska se ut, inklusive vad gäller tillgängligheten för personer med grav synnedsättning.

Delaktighet och ansvar

En livskraftig och stark demokrati förutsätter allmänhetens delaktighet på många olika sätt och i många olika former. Med detta som utgångspunkt måste alla ha faktiska möjligheter att ta del av och själva delta i de demokratiska processerna. Det handlar om allt från möjlighet att delta i val till att kunna ta del av offentliga handlingar. Människor med olika typer av funktionsnedsättningar, men även såväl yngres som äldres specifika möjligheter och utmaningar när det gäller delaktighet, och den digitala utvecklingens potential för att öka delaktigheten måste ständigt utvärderas och följas upp med anpassade lösningar. Demokratins kostym måste skraddarsys i många storlekar för att alla ska kunna delta och bidra. Framförallt måste myndigheternas arbete för att öka möjligheten till demokratisk delaktighet för personer med funktionsnedsättning stärkas.

Likvärdig tillgång till samhällsservice

Alla ska kunna leva och förverkliga sina drömmar oavsett var man vill bo. För Centerpartiet är det viktigt att politiken utgår från olika förutsättningar och utmaningar i olika delar av landet. Det gäller såväl städer och små samhällen som landsbygd. Alla människor ska garanteras tillgång till sjukvård, utbildning och omsorg samt fysisk och digital infrastruktur. Järnvägen till samhället, vägen till huset, bredbandet till skärmen och vägen till världens kunskap – alla dessa ska vara öppna för alla och tillgängliga för alla.

För att ett samhälle ska fungera och vara attraktivt för boende, företag och besökare krävs en fungerande samhällsservice. Det offentliga ska garantera att en sådan grundläggande samhällsservice finns, i hela landet, nära människan. Den nyligen genomförda primärvårdsreformen, med en mer tillgänglig vård i hela landet, initierades och drevs igenom av Centerpartiet inom ramen för det tidigare budgetsamarbetet med regeringen. För att utveckla det brottsförebyggande arbetet vill Centerpartiet också skapa en mer lokalt förankrad polis i hela Sverige.

Urfolk och nationella minoriteter

Samerna, Europas enda urfolk, bor i delar av Ryssland, Finland, Norge och Sverige. Detta stora landområde kallas för Sápmi. Sápmi breder ut sig över hela den norra delen av Nordkalotten, från ryska Kolahalvön i öster till svenska landskapet Dalarna i söder. Sápmi som begrepp innefattar både landet Sápmi och folket samerna.

Samerna har en lång sammanhängande historisk anknytning till de områden där de bedrivit sin näring och utvecklat sin kultur som går tillbaka till tiden före nationalstatens bildande. Samerna uppfyller därmed kriterierna för ett urfolk. Detta har även bekräftats av riksdagen som år 1977 uttalade att samerna är ett urfolk som har folkrättsliga erkända krav på en kulturell särbehandling i Sverige (prop. 1976/77:80, bet. 1976/77:KrU43). Sedan 2011 anges även i regeringsformen (1 kap. 2 §) att det samiska folkets möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas. Av förarbetena till grundlagsändringen följer att avsikten med att ge bestämmelsen en ny utformning var att tydligare spegla samernas särställning och ge uttryck för att samerna inte bara är en minoritet utan även ett urfolk (prop. 2009/10:80 s. 190). Sverige har därmed erkänt att samerna är ett folk, ett urfolk och en minoritet.

En vanlig uppskattning i dag är att det finns 80 000–100 000 samer i Sápmi. Det är osäkert hur många med samiskt påbrå som själva identifierar sig som samer. Några folkräkningar på etnisk grund görs inte, vilket innebär att siffrorna endast är uppskattningar. På 70-talet kom en utredning fram till att det fanns ca 20 000 samer i Sverige. Om man kopplar ihop gamla renlängder och Sametingets röstlängd till SCB:s tregenerationsregister och lägger till barn, föräldrar och syskon (om de är i livet) så får man fram nästan 50 000 personer. Men vilka som själva identifierar sig som samer vet vi inte. En vanlig uppskattning över antalet samer är, enligt Sametinget, 20 000–40 000 i Sverige. Samerna är också sedan år 2000 en av fem nationella minoriteter i Sverige för vilka det finns särskilda bestämmelser avseende bland annat språk och kultur. Det nu gällande övergripande målet för samepolitiken, som fastställdes av riksdagen i december 2005, är att verka för en levande samisk kultur byggd på en ekologiskt hållbar rennäring och andra samiska näringar (prop. 2005/06:1, bet. 2005/06:MJU2, rskr. 2005/06:108).

Renskötseln är intimt sammankopplad med den samiska kulturen med traditioner mycket långt bakåt i tiden. Den har under tusentals år utvecklats från jakt på vildren till dagens renskötsel. Det moderna industrisamhällets framväxt, den ökade urbaniseringen, ett växande elbehov och klimatförändringar är alla exempel på faktorer som har begränsat renskötseln och indirekt kringkurat det samiska folkets möjligheter att leva av sina traditionella näringar men än i dag är det naturen som styr rennäringens rytm eftersom renen går på naturbete året runt. Det fria naturbetet är en förutsättning för en ekologiskt hållbar rennäring med långsiktigt friska djur.

Renskötselrätten bygger på urminnes hävd, det vill säga att man jagat, fiskat och nyttjat renbetesmarkerna sedan urminnes tid, och råder på ungefär 50 procent av Sveriges yta. Det betyder dock inte att all mark är lämplig eller ens möjlig att nyttja som betesmark. Renskötseln bedrivs redan idag under svåra förhållanden. Betesmarkerna är alltmer fragmentiserade, och det finns många och växande konkurrerande anspråk på markanvändning. Ett ändrat skogsbruk samt exploateringar av vägar, kraftnät, järnvägar, vattenkraft och gruvindustri har starkt påverkat samebyarnas förutsättningar att bedriva en traditionell renskötsel. Rätten att bedriva renskötsel tillkommer enligt rennäringslagen den samiska befolkningen, men för att få utöva den rätten måste man vara medlem i en sameby. Av alla samer i Sverige är det bara ungefär tio procent som är medlemmar i någon sameby. En sameby är ett geografiskt område som ofta sträcker sig från skogsområdena i inlandet till fjällen vid gränsen till Norge. På så sätt följer samebyarnas områden fjällrenens årliga vandringar från skogsland till fjäll.

Det finns totalt 51 samebyar i Sverige, som är indelade i fjäll-, skogs- och koncessionssamebyar. Fjällsamebyarna flyttar med renarna på somrarna till fjällen och på vintrarna till barrskogar österut. Skogssamebyarna stannar i skogslandet året om. I Tornedalen bedrivs koncessionsrenskötsel. Den är speciell eftersom det krävs att en same har tillstånd (koncession) för att bedriva renskötsel. Koncessionshavaren kan sedan sköta ett antal renar åt dem som äger eller brukar jordbruksfastigheter i området. Det förhållandet att samers rättigheter är differentierade beroende på medlemskap i en sameby kritiserar ofta av de samer som inte är medlemmar i en sameby. Samebyn utgör både en ekonomisk samarbetsform och ett bestämt landområde. Inom detta område får medlemmarna i samebyn bedriva renskötsel, uppföra stugor och anläggningar för rennäringen och ta bränsle och byggnadsvirke för husbehov och slöjdvirke. I delar av området får medlemmarna dessutom fiska och jaga. Reglerna för samebyarna regleras i rennäringslagen. Inom en sameby finns flera olika renskötsel företag som består av en eller flera ägare. Samebyn drivs en av styrelse som väljs årligen. Styrelsen fattar

kollektiva beslut om betesmarker, gården m.m. Varje renägare beslutar själv om sina egna renar. En ansökan om att bli medlem i en sameby behandlas av samebyns årsstämma, som beslutar vem eller vilka som får bli medlemmar.

Sametinget i Sverige inrättades 1993, efter 20 års statligt utredande. Av riksdagsbeslutet framgår att Sametinget inte är ett organ för samiskt självstyre utan mer ska likna en statlig myndighet med en folkvald ledning. Sedan 2007 har också sametinget myndighetsansvar för rennärringsfrågorna. Eftersom samers inflytande och samiska rättigheter rör aspekter inom många olika politikområden behöver följaktligen åtgärder vidtas inom dessa. För att öka kunskapen om och förståelsen för Sveriges folkrättsliga ansvar för urfolket samerna skulle en kontaktyta för dialog mellan företrädare för det samiska folkvalda organet Sametinget och Sveriges riksdag behöva utvecklas.

Utvecklingen av samiska rättigheter befinner sig just nu i ett dynamiskt skede med pågående processer på flera områden. Regeringen har lämnat ett förslag om konsultationsordning i frågor som rör det samiska folket, och i januari 2017 träffades t.ex. en överenskommelse om en nordisk samekonvention mellan företrädare för de svenska, norska och finländska regeringarna och representanter för de tre nordiska sametingen. Konventionen, som ännu inte är ratificerad, anger vissa minimirättigheter som staterna kan vidareutveckla och ger verktyg för en förbättrad dialog mellan stat, myndigheter och det samiska folket. Sametingen i Sverige, Norge och Finland har vid samiskt parlamentariskt råd under 2018 skickat in en hemställan om ett antal ändringar till respektive lands regeringar. Den nordiska samekonventionen är ännu inte ratificerad.

I januari 2020 avgjorde också Högsta domstolen det s.k. Girjas målet, NJA 2020 s. 3, om rätten att upplåta småviltsjakt och fiske inom samebyns område. Konflikter om vem av staten eller samebyarna som besitter dessa rättigheter har pågått i decennier men har hittills aldrig hanterats politiskt. Högsta domstolen fann att Girjas sameby har ensamrätt att upplåta småviltsjakt och fiske inom samebyns område och att denna rätt grundar sig på urminnes hävd. Domen gäller endast Girjas sameby men de principiella slutsatserna är generella, även om det är svårt att säga hur långt HD:s prejudikat når; andra samebyar har ingen motsvarande rätt grundad på domen. Frågan om urminnes hävd måste bedömas i varje enskilt fall. Utöver den uppenbara betydelsen för relationen mellan samebyarna och staten, har Girjasdomen emellertid också konsekvenser för hur framtida tvister kopplade till mark och naturresurser inom Sápmi kan komma att utvecklas. Det handlar då om verksamheter med avsevärt större ekonomisk och fysisk påverkan både lokalt och nationellt än jakt och fiske (en betydande del i sig), såsom gruvnäring, skogsbruk, turism samt vatten- och vindkraft. Dessutom föreligger ett mycket angeläget behov av att utreda frågor om jakt- och fiskerätt för de samer som står utanför samebyarna men även allmänhetens, och inte minst lokalbefolkningens, möjligheter att jaga och fiska måste beaktas. För många som bor i fjällänen, och för många friluftsliv-, jakt- och fiskeintresserade i hela landet, är möjligheten till rekreation och friluftsliv, jakt och fiske avgörande livs kvalitets- och livsstilsaspekter. Denna aspekt får inte glömmas, eller prioriteras, bort. Frågan måste därför hanteras politiskt för att få till stånd närproducerade lösningar i dialog mellan samer såväl som mellan samer och icke-samer. Fler utdragna och uppsplitande rättsprocesser är inte önskvärda.

Det är också värt att notera att Girjasdomen hanterar frågan om samebyn som rättighetsbärare; av det samiska folket är dock endast en minoritet medlemmar i en sameby. Samebyarna kan därför inte påklädas rollen som företrädare för urfolket samerna; det är heller inte självklart att stärkta rättigheter för samebyarna innebär stärkta rättigheter för folkgruppen som helhet. Lokala konflikter och interna

motsättningar har också blossat upp med anledning av Girjasdomen, en konsekvens av en minst hundra år lång samepolitik där staten förhållit sig passiv i att utreda samiska rättighetsfrågor. Med anledning av Girjasdomen har regeringen tillsatt en utredning om översyn av rennäringslagen som reglerar bl.a. renskötselrätten och grunderna för, och medlemskap i, samebyarna. Utredningen ska bland annat utreda i vilka delar av statligt ägd mark som samebyar genom urminnes hävd har ensamrätt att upplåta småviltsjakt och fiske, ta ställning till om ensamrätten till upplåtelser av jakt enbart gäller småviltsjakt eller om den gäller allt vilt, föreslå hur samebyarna bör vara organiserade, bedöma om det bör inrättas en förlikningsmekanism för att lösa tvister mellan samebyar, markägare och andra nyttjanderättshavare till mark som rör frågor om renskötselrätt samt analysera om en rätt till jakt och fiske också tillkommer de samer som inte är medlemmar i samebyar.

I december 2020 lade regeringen fram en proposition med förslag till konsultationsordning i frågor som rör det samiska folket (prop. 2020/21:64). Propositionen återkallades i mars 2021 efter att det framkommit att den saknade stöd i riksdagen. Förslaget om konsultationsordning, som liknar den ordning som finns i Norge, syftar till att främja och stärka samernas inflytande över sina angelägenheter och utgår bl.a. från rekommendationer från internationella granskningsorgan. Konsultationsordningen skulle överlag innebära en skyldighet för regeringen och dess myndigheter, kommuner och landsting att konsultera Sametinget innan beslut tas i ärenden som kan få särskild betydelse för samerna. Om ett beslut är av särskild betydelse för en samisk organisation eller sameby ska även dessa, vid behov, konsulteras. Konsultationen ska eftersträva enighet eller samtycke i den aktuella frågan, ske i god anda och, om det inte medför betydande olägenhet, ske i den form som Sametinget önskar. Det som framkommer vid konsultationen ska dokumenteras.

Centerpartiet välkomnar att frågor som rör samerna lyfts och prioriteras men anser att en lagstiftning med så angelägna syften måste vara noggrant övervägd och faktiskt också medverka till att lösa identifierade problem. Risken är annars att den endast bidrar till en ökad ärendebörda för hårt ansträngda myndigheter utan att vare sig tillföra någon förbättring för samernas situation eller någon dämpande effekt på de konflikter som konkurrerande rättighetsanspråk ger upphov till. Det är också av stor vikt att konsultationsordningen används på ett sådant sätt att samebyarnas ställning inte urholkas. Centerpartiet anser därför att det är otillfredsställande, och anmärkningsvärt, att regeringen inleder processen med att stärka samernas rättigheter från fel håll; konsultationsordningen kommer inte att lösa de verkliga problem, oklarheter eller intressekonflikter som nämnts ovan. Ett huvudproblem är att det inte tydligt framgår på vilket sätt den föreslagna konsultationsordningen tillför något mervärde jämfört med de förfaranden där samebyarna idag har sakägarställning och deltar i samråd t.ex. enligt skogsvårdslagen eller miljöbalken och/eller är part i ett ärende enligt t.ex. minerallagen. Regeringens proposition hade också tydliga oklarheter och osjälvständiga resonemang om Sveriges konventionsåtaganden och kritik som riktats mot Sverige. Kritik återges okommenterad, helt utan redovisning av regeringens bedömning av kritiken eller vilka slutsatser man dragit av den. Särskilt tydligt blir detta på sättet man hanterar de mycket känsliga, och ytterst komplicerade, frågorna om konkurrerande markanvändningsanspråk. I propositionen behandlas begrepp som hävdvunna territorier och traditionella landområden på ett vårdslöst sätt, givet att dessa begrepp helt saknar motsvarighet i svensk rätt. Centerpartiet anser därför att det första steget framåt i en övergripande process för att stärka samiska rättigheter och att uppnå samsyn och ömsesidig respekt på

lokal nivå nu måste vara en grundlig utredning av följdverkningarna av Girjasdomen. En sådan utredning måste fokusera på en både noggrann och balanserad analys av domens konsekvenser, med syftet att kunna presentera välförankrade principiella ställningstaganden för hur såväl rennäringslagen som rättsområdet i övrigt kan utvecklas på ett inkluderande och rättssäkert sätt för både samer och andra berörda.

Under lagens beredning har det också framförts farhågor, utöver lagstiftningens ändamålsenlighet, avseende förlängda handläggningstider och ökad arbetsbelastning – särskilt i ljuset av det kommunala självstyret och den pålaga (utan ersättning för ökade kostnader) som förslaget innebär. Centerpartiet anser därmed att en konsultationsordning i vart fall inledningsvis bara ska gälla regeringen och dess myndigheter. På så sätt kan lagens effekter och konsekvenser utredas, utvärderas och justeras i nödvändiga delar innan någon konsultationsskyldighet åläggs regioner och kommuner, som redan i dagsläget har långtgående skyldigheter att samråda med samerna i ärenden som påverkar dem. En statlig konsultationsskyldighet som utvärderas efter tre år skulle också skapa underlag för ett senare ställningstagande om huruvida konsultationer medför behov av ersättning för ökade kostnader på regional och kommunal nivå. Med detta sagt är det såklart fortsatt viktigt att kommuner och regioner även fortsättningsvis värnar lokala former för samråd med företrädare för den lokala samiska befolkningen.

De övergrepp och den diskriminering som svenska staten historiskt har utsatt samer och andra nationella minoriteter för och som fortfarande pågår på många plan är ofta okänd för både beslutsfattare och allmänhet. Den dåvarande jordbruksministern, med ansvar för samefrågor, uttalade följande vid den s.k. urfolksdagen i Tärnaby den 9 augusti 1998:

Jag tycker att vi måste ha lärt oss någonting av historien och jag vill gärna ta det här tillfället i akt och säga till er, som representant för den svenska regeringen och det svenska samhället att jag är väl medveten om det förtryck som Sverige har utövat över det samiska folket genom historien. Jag vill å regeringens vägnar be om ursäkt för det. [...] Vi kan inte på något sätt acceptera det förtryck, t.ex. att samer har förvägrats att använda sitt språk, de tvångsförflyttningar och de många uttryck för förtryck som vi har gjort oss skyldiga till genom årens lopp. Det finns heller ingen annan möjlighet för det svenska samhället att komma vidare, än att be om ursäkt för de övergreppen.

Filmen Sameblod väckte stort nationellt och internationellt intresse och har väckt frågor om varför staten inte agerat och utrett vad som egentligen hänt under historiens lopp och vad som händer idag. Dessa diskussioner har dock länge förts i det samiska samhället och i Sametinget. Sametinget och Diskrimineringsombudsmannen (DO) arbetar sedan 2015 gemensamt med att verka för att inrätta en oberoende sanningskommission om historiska skeenden och övergrepp på samer genom historien. I juni 2020 meddelade regeringen att man tilldelat Sametinget medel för att inleda förankringsprocessen inför den kommande sanningskommissionen, ett efterlängtat steg i rätt riktning.

Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksolaiset (STR-T) och Met Nuoret lämnade i oktober 2016 in en ansökan om medel till regeringen för en förstudie till genomlysning av svenska statens övergrepp på tornedalingar och meänkielitalande. I april 2018 överlämnades förstudien Då var jag som en fånge – Statens övergrepp på tornedalingar och meänkielitalande under 1800- och 1900-talet till den dåvarande kulturministern. Svenska Tornedalingars Riksförbund överlämnade vid samma tillfälle skriftligen en begäran om att en sannings- och försoningskommission skulle upprättas. I

juni 2020 tillsattes sannings- och försoningskommissionen efter dialog med STR-T och Met Nuoret.

Att processerna med sannings- och försoningskommissionerna nu inletts är mycket välkommet och efterlängtat. Utan en ordentlig genomlysning där saker lyfts upp i ljuset kan inte Sverige göra sig fritt från förlegade och diskriminerande föreställningar om samer och nationella minoriteter. Men Sveriges förtryck av samerna och nationella minoriteter är emellertid inte bara urfolkets och minoriteternas historia, utan en del av vår gemensamma historia, av majoritetssamhällets historia. Centerpartiet anser därför att Forum för levande historia bör få till uppgift att beskriva och informera om hur Sverige behandlat samer, tornedalingar, lantalaiset och kväner, judar, romer och sverigefinnar med bland annat rasbiologi, skullmätningar, tvångsförflyttningar, nomadskolor, arbetsstugor och assimilering. Uppdraget bör läggas in i myndighetens regleringsbrev men bör utföras och utformas i nära samarbete med den samiska befolkningen och övriga minoriteters befolkning.

Ytterligare ett sätt att läka de sår som statliga historiska åtgärder orsakat är frågan om repatriering av samiska kvarlevor. Repatriering är en process för återbördande av föremål eller kvarlevor till deras ursprungliga eller rättmätiga platser. Begreppet inrymmer också ett försoningsarbete – att göra upp med ett smärtsamt förflutet och återskapa förtroendet mellan den som tog och den som blev drabbad. Samerna har under många år begärt att svenska staten ska återlämna de mänskliga kvarlevor som finns i statens förvar, såsom på statliga museer och i andra samlingar. Trots detta är det ett fåtal kvarlevor som har återbördats och kunnat begravas. Den 9 augusti 2019 skedde den hittills största repatrieringen av samiska kvarlevor i Sverige när kvarlevorna av 25 individer återbördades till sin ursprungliga viloplats på Gammplatsen i Lycksele, där de grävdes upp på 1950-talet. Så sent som i början av 60-talet grävdes ett 25-tal gamla samiska gravar upp vid gamla Vilasunds kapell. Under- och överkäkar fördes till Tandläkarhögskolan i Umeå för att sedan i september 2020 återbördas för återbegravning i Tärnaby.

Av 2018 års museilag framgår det tydligt att museer ska delta i repatriering. Även av det internationella museisamarbetet ICOM:s föreskrifter, och av urfolkskonventionen, framgår att repatriering ska göras tillsammans med urfolk och lokalbefolkning. I samband med den nya lagen fick Historiska museet huvudansvar över övriga museer i detta hänseende. Riksantikvarieämbetet fick samtidigt i uppdrag att ta fram vägledningar till museer och presenterade 2020 två dokument: Stöd i hantering av mänskliga kvarlevor i museisamlingar och Stöd för museer i återlämnandeärenden av kulturföremål.

Inför 2020 års granskning av situationen för mänskliga rättigheter i Sverige av FN:s råd för mänskliga rättigheter har Samiska rådet i Svenska kyrkan, Svenska kyrkan och Sveriges kristna råd i sitt yttrande framfört vikten av att svenska staten så snart som möjligt utformar ett nationellt relevant och sammanhållet regelverk samt en nationell finansiering av repatriering av samiska kvarlevor. Sametinget och Svenska kyrkan har också framfört bedömningen att nuvarande författningsreglering är otillräcklig för att leva upp till internationell standard för dels samiskt självbestämmande över mänskliga kvarlevor, dels de etiska regler som svenska museer åtagit sig att följa på området. Sametingets möjligheter att begära repatriering och besluta om återbördande av kvarlevor behöver stärkas, något som blev tydligt under arbetet med repatriering och återbördande i Lycksele. Sametinget och Svenska kyrkan har därmed tagit fram två bra förslag till ändring i begravningslagen och kulturmiljölagen som skulle underlätta dessa processer. Centerpartiet anser att det är angeläget att staten skyndsamt säkerställer

regelverk och finansiering för ett fortsatt återbördande av samiska kvarlevor och kulturföremål och att man hör sammar Sametingets och Svenska kyrkans förslag på lagändringar för att möjliggöra detta.

Nationella minoriteter och nationella minoritetsspråk

Sverige har i 20 år haft en särskild och samlad politik för att stärka de nationella minoriteterna och stödja de nationella minoritetsspråken. Minoritetspolitiken inrättades som eget politikområde i samband med att Sverige 2000 ratificerade ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter (ramkonventionen) och den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk (språkstadgan). Det finns sedan länge minoritetsgrupper som bidragit till det gemensamma kulturarvet i Sverige och i de flesta andra länder i Europa. För att värna minoriteterna och säkerställa efterlevnaden av deras rättigheter har internationella mellanstatliga organisationer som FN och Europarådet arbetat med minoritetsfrågor sedan 1950-talet. Syftet är att säkra fred och att värna minoritetsspråk och minoritetskulturer som annars riskerar att gå förlorade. Processen med nationella minoriteters rättigheter inom Europarådet tog fart under 1980-talet när organisationens arbete med konventioner på området påbörjades.

Ett mål för minoritetspolitiken beslutades av riksdagen i samband med att ett samlat politikområde inrättades 2000. Målet är att ge skydd för de nationella minoriteterna och stärka deras möjlighet till inflytande samt att stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande. Det övergripande målet bröts genom reformen 2010 ner i tre delområden: diskriminering och utsatthet, inflytande och delaktighet samt språk och kulturell identitet (prop. 2008/09:158 s. 45–46). Regeringen bedömde i propositionen att Sveriges internationella åtaganden i fråga om de nationella minoriteternas rättigheter inte i tillräcklig grad omvandlats till praktiska resultat och i vissa fall inte införlivats korrekt i svensk rätt. 2018 tillsattes således en utredning för att analysera och föreslå hur ansvaret för samordning, utveckling och uppföljning av minoritetspolitiken ska organiseras i syfte att åstadkomma en stärkt minoritetspolitik. Av betänkandet SOU 2020:27 Högre växel i minoritetspolitiken? framgår bl.a. problem med otydliga uppdrag för uppföljningsmyndigheterna, som dessutom har svaga mandat i förhållande till andra myndigheter, kommuner och regioner. Det är dessutom oklart vad de nationella minoriteterna kan förvänta sig av uppföljningsmyndigheterna. Vidare är det också tydligt att språkbytesprocessen fortgår, något som särskilt inskräper vikten av att ytterligare stärka minoritetspolitiken för att kunna skydda minoritetsspråken som levande språk. Utredningen har presenterat underbyggda och gedigna förslag, men problemet i det här läget är inte bristen på utredning, utan bristen på genomförande. Det är därför angeläget att fortsätta arbetet med att säkerställa att de nationella minoriteternas rättigheter, som är en del av det internationella ramverket till skydd för de mänskliga rättigheterna, efterlevs i praktiken. I detta arbete krävs, som regeringen anförde, systematik, långsiktighet och uthållighet.

Utöver dessa konkreta åtgärder anser vi att de nationella minoriteterna och de nationella minoritetsspråken bör framgå av regeringsformen. Även det allmännas ansvar att främja de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige, och det allmännas särskilda ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken, bör inbegripas i regleringen. Att inkludera de nationella minori-

teterna och minoritetsspråken skulle såväl förtydliga lagstiftarens långsiktiga och uppriktiga avsikt att värna våra nationella minoriteter som klargöra hur centrala och värdefulla dessa grupper är för vårt samhälle.

Språkcentrum och resursbibliotek för meänkieli

Ett ytterligare led i att stärka den tornedalska minoritetens ställning och stödja de meänkielitalande vore att inrätta ett meänkielicentrum. I maj 2017 lämnade Europarådets ministerkommitté ett antal rekommendationer inom ramen för den sjätte granskningen av Sveriges efterlevnad av språkstadgan (CM/RecChL[2017]1). En av de rekommendationer som lämnades var att överväga att utvidga användningen av språkcentrum till övriga nationella minoritetsspråk, i linje med de samiska språkcentrumens metodik. För att ta vara på och utreda lämpligheten i denna rekommendation föreslås därför att ett språkcentrum i meänkieli inrättas i Övertorneå. Om pilotverksamheten med språkcentrum i meänkieli i Övertorneå, i linje med de samiska språkcentrumens metodik, visar sig vara ändamålsenlig kan användningen av språkcentrum utvidgas till övriga nationella minoritetsspråk.

Lokaliseringen till Övertorneå förordas av flera skäl. Att ett språkcentrum lokaliseras till det område där minoritetsspråket används är en given utgångspunkt. Övertorneå ligger centralt i Tornedalen, som är traditionellt språkområde för meänkieli även om många meänkielitalande i dag bor i olika delar av Sverige. Övertorneå kommun ingår i förvaltningsområdet för meänkieli och har ett starkt önskemål om att medverka till en centrumbildning för utveckling av språket i kommunen. I Övertorneå tätort har Sveriges Radio och Sveriges Television gemensamma lokaler där berörda medarbetare hos respektive företag producerar program och inslag om tornedalningar och meänkieli på svenska och meänkieli. Även Nordkalottens kultur- och forskningscentrum (NKFC), som har litteratursamlingar och digitalt material av relevans för studiet av Tornedalen och meänkieli, finns i tätorten och likaså Tornedalens folkhögskola. Folkhögskolan är både historiskt intressant för försvenskningen av meänkielitalande och bedriver för närvarande verksamhet som sprider kunskap om den lokala kulturen och språket. Det finns således en infrastruktur, en kritisk massa och en jordmån i Övertorneå som gör orten naturlig för en lokalisering av ett språkcentrum i meänkieli.

Kungliga biblioteket anser också, i ett förslag till stärkta bibliotek för urfolk och nationella minoriteter, att det nationella resursbiblioteket meänkieli bör förläggas till Övertorneå. Vidare slutredovisade Isof 2019 ett regeringsuppdrag om inrättandet av språkcentrum för finska, meänkieli, jiddisch respektive romani chib (Ku2015/02857/DISK, Ku2018/01455/DISK), där det föreslås att Isof blir huvudman för de fyra föreslagna språkcentrumen. Ett antal tjänster skulle därmed tillföras myndigheten, med placering i Uppsala, Stockholm, Kiruna och Övertorneå. Språkcentrumen föreslås arbeta aktivt tillsammans med respektive nationell minoritet och genomföra insatser i syfte att stärka och revitalisera minoritetsspråken. Förslagen bereds för närvarande i Regeringskansliet. Det är angeläget att regeringen snarast återkommer med förslag till språkcentrum för meänkieli och resursbibliotek för meänkieli i Övertorneå.

Älvdalskan som minoritets- eller landsdelsspråk

Representanter för Ulum Dalska och Älvdalens kommun har under lång tid framfört att älvdalskan bör erkännas som minoritets- eller landsdelsspråk i Sverige. Trots att det motionerats om frågan i riksdagen i flera år har varken regeringen eller riksdagen vidtagit några åtgärder. Älvdalskan är nära besläktad med närliggande ovensiljanmål som orsamål och våmhusmål, som tillsammans förgrenade sig från fornnordiska på 1300-talet. Älvdalskan utmärker sig genom en rad arkaismer och novationer. Bland annat har älvdalskan bevarat ett äldre kasussystem, fornnordiskans stavelsekvantitets-system med korta, långa och överlånga stavelser. Den har också bevarat ljud som [w] och [ö] och har även som ensam nordisk varietet bevarat fornnordiskans nasala vokaler. Flertalet experter har konstaterat att älvdalskan ska betraktas som ett eget språk, och det finns många likheter mellan situationen för älvdalskan och andra små och utrotningshotade språk i världen.

Att garantera en grupp sina språkliga rättigheter är en grundläggande mänsklig rättighet som finns förankrad i FN:s konvention om mänskliga rättigheter. I dag har barn med älvdalska som modersmål ingen rätt till skolundervisning vare sig på eller i älvdalska. Dessutom är barnens rätt att utveckla och tillägna sig det egna modersmålet förankrad i den svenska språklagen, som tillkom 2009. Älvdalskan, som enbart talas i Sverige, är också en betydelsefull del av det svenska kulturarvet. Många både i och utanför Älvdalen anser att denna språkliga varietet bör bevaras till kommande generationer. Det vore en tragedi om älvdalskan, Sveriges äldsta bevarade språk, skulle dö ut. Centerpartiet anser därför att regeringen bör utreda möjligheterna att erkänna älvdalskan som minoritets- eller landsdelsspråk i Sverige enligt Europarådets fördrag.

De nationella minoriteternas möjligheter att informera

Ett annat led i att stärka de nationella minoriteterna och deras egenmakt är att anförtro uppgiften att informera om sin minoritet och sitt minoritetsspråk till företrädare för respektive minoritet.

Länsstyrelsen i Stockholms län är tillsammans med Sametinget ansvarig för att samordna och följa upp hur Sveriges minoritetspolitik genomförs i landets kommuner. Sametinget ansvarar för samerna och Länsstyrelsen i Stockholms län ansvarar för judarna, romerna, sverigefinnarna och tornedalingarna. Länsstyrelsen och Sametinget gör årligen en samlad bedömning av hur lagen efterlevs och rapporterar detta till regeringen. Myndigheternas uppdrag avser hela landet. Detta innebär till exempel att Sametinget och Länsstyrelsen i Stockholms län genomför informations- och utbildningsinsatser och ger stöd till kommuner och andra myndigheter. I uppdraget ingår att fördela statsbidrag till kommuner, landsting/regioner och nationella minoritetsorganisationer.

År 2010 byggde Sametinget på uppdrag av regeringen en webbplats, minoritet.se, om de nationella minoriteterna och den nya minoritetsspråkareformen som trädde i kraft 2010. [Minoritet.se](http://minoritet.se) sprider kunskap om urfolket samerna och Sveriges nationella minoriteter, judar, romer, sverigefinnar och tornedalingar. Sametinget ansvarar för minoritet.se och i arbetet med webbplatsen involveras de berörda folkgrupperna. Genom aktuella reportage kan besökare lära sig mer om urfolket samerna och de nationella minoriteternas kultur, språk och vardag.

Det långsiktiga målet och ett naturligt nästa steg i arbetet med att stärka minoriteterna är att varje minoritet får bära informationsuppdraget för sin minoritet. Regeringen borde därför i ett beslut om inrättande av ett språkcentrum för meänkieli också överföra uppgiften att informera om den nationella minoriteten tornedalingar från Sametinget till ett sådant språkcentrum.

Ökat stöd till minoritetsorganisationerna

Minoritetspolitiken ska genomföras tillsammans med de nationella minoriteterna, inte av andra för minoriteterna. Därför är delaktighet och inflytande ett av politikområdets tre delområden. Civilsamhällets betydelse för att vårda, värna och utveckla de nationella minoriteterna och de nationella minoritetsspråken kan knappast nog understrykas. Hade det inte varit för vissa ideella organisationer, t ex Svenska Tornedalingars Riksförbunds – Tornionlaaksolaisets (STR-T) arbete med meänkieli, är frågan om vissa av de nationella minoritetsspråken ens överlevt till dags dato. Vidare kan frågan ställas om revitaliseringsarbetet kommit igång i tid och haft den kraft det har utan dessa organisationer. Att de idéburna organisationerna har ekonomiska och praktiska förutsättningar att bedriva en bra verksamhet är därför av stor vikt för att minoritetspolitiken ska kunna genomföras i praktiken.

Per Schöldberg (C)

Linda Modig (C)

Johan Hedin (C)

Ola Johansson (C)

Malin Björk (C)

Jonny Cato (C)

Helena Vilhelmsson (C)

Martina Johansson (C)

Lars Thomsson (C)